

АНАЛІЗ судової практики розгляду кримінальних справ про умисне вбивство з кваліфікуючими ознаками *

Право на життя є невід'ємним правом людини. Таким його визначено ст. 27 Конституції України. Цією ж статтею встановлено, що ніхто не може бути свавільно позбавлений життя і що захист життя людини є обов'язком держави. Умисне позбавлення життя іншої людини (вбивство) належить до найтяжчих злочинів проти особи.

За даними Державної судової адміністрації України (далі — ДСА) у 2011 р. на розгляді судів по першій інстанції перебувало 4,3 тис. кримінальних справ про умисне вбивство (ст. 115 Кримінального кодексу України 2001 р. (далі — КК) та статті 93, 94 Кримінального кодексу України 1960 р. (далі — КК 1960 р.)), що на 6,2 % більше, ніж у 2010 р.

Закінчено провадження у 2,9 тис. справ, їх питома вага — 66,3 % від кількості тих, що перебували на розгляді [2,8 тис. справ, або 67,6 %]¹. Із них з постановленням вироку розглянуто 2,2 тис. справ, що на 0,1 % менше, або 75,9 % від кількості тих, провадження в яких закінчено [2,2 тис. справ, або 79 %]. Водночас в 1,6 рази збільшилася кількість кримінальних справ, у яких провадження закрито, і становила 60 [38]; розглянуто 137 [119] справ із застосуванням примусових заходів медичного характеру.

На додаткове розслідування та прокурору у порядку ст. 249¹ Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК) повернуто 261 [300] справу, що на 13 % менше, ніж у попередньому році, або 9,1 % [10,9 %] від кількості справ, провадження в яких закінчено.

Збільшилася на 15 % кількість нерозглянутих на кінець звітного періоду кримінальних справ про умисні вбивства (без урахування справ, провадження в яких зупинено) і становила

1,4 тис., їх питома вага від тих, що перебували на розгляді, становила 32,5 % [1,2 тис. справ, або 30 %]. Не розглянуто в термін понад 6 місяців 453 [371] справи, що на 22,1 % більше, або 10,5 % [9,1 %] від кількості тих, що перебували на розгляді.

Кількість справ, призначених з порушенням строків, передбачених статтями 241, 256 КПК, збільшилася на 16,5 % і становила 106 [91] справ, або 3,7 % [3,3 %] від кількості тих, провадження в яких закінчено.

У 2011 р. кількість осіб, які вчинили умисні вбивства та стосовно яких розглядались апеляції на вироки, збільшилася майже на 26 % порівняно з 2010 р. В апеляційному порядку скасовано вироки місцевих судів стосовно 276 [154] осіб, які вчинили умисні вбивства, що на 79,2 % більше порівняно з 2010 р., їх питома вага від кількості тих, щодо яких постановлено обвинувальні та виправдувальні вироки місцевими судами, також збільшилась і становила 12,7 % [9,7 %]. У тому числі скасовано 5 [4] виправдувальних вироків.

Найчастіше підставами для скасування вироків в апеляційному порядку були істотні порушення вимог кримінально-процесуального закону (ст. 370 КПК) — стосовно 124 [64] осіб, або 44,9 % [41,6 %] від кількості тих, щодо яких вироки скасовано, із них порушення права обвинуваченого на захист — стосовно 17 [9] осіб, або 13,7 % [14,1 %]; односторонність або неповнота дізнання, досудового чи судового слідства (ст. 368 КПК) — стосовно 85 [50] осіб, або 30,8 % [32,5 %]; невідповідність висновків суду фактичним обставинам справи (ст. 369 КПК) — стосовно 27 [16] осіб, або 9,8 % [10,4 %] від кількості тих, щодо яких вироки скасовано.

В апеляційному порядку із закриттям провадження у справі за відсутності події або складу злочину скасовано вироки стосовно

* Матеріал до друку підготовлений суддями Верховного Суду України **С.М. ВУС, М.Р. КЛІМЕНКО** і головним консультантом відділу вивчення судової практики управління вивчення та аналізу судової практики **Т.В. КОЖАНОВОЮ**.

¹ Тут і далі у квадратних дужках наведено дані за 2010 р.

1 [у 2010 р. — жодної] особи; з поверненням справи на додаткове розслідування через неповноту досудового слідства скасовано вироки стосовно 85 [44] осіб, що майже у 2 рази більше, ніж у 2010 р.; з направленням справи на новий судовий розгляд скасовано вироки стосовно 165 [93] осіб, що на 77,4 % більше.

Апеляційні суди у 2011 р., скасувавши вироки місцевих загальних судів, постановили свої вироки стосовно 22 [13] осіб, що на 69,2 % більше.

Змінено вироки в апеляційному порядку стосовно 110 [63] осіб, що на 74,6 % більше порівняно з 2010 р., або 5,1 % [4,0 %] від тих, щодо яких постановлено обвинувальні та виправдувальні вироки.

За вироками, що набрали законної сили, за ст. 115 КК у 2011 р. виправдано 2 особи, із них за ч. 2 ст. 115 КК — 1 особу [у 2010 р. — жодної].

У 2011 р. порівняно з попереднім роком кількість засуджених осіб за умисні вбивства (ст. 115 КК) за вироками, що набрали законної сили, зменшилася на 24,9 % і становила 1,4 тис. [1,8 тис.] осіб. Їх питома вага серед осіб, засуджених за вчинення всіх видів злочинів, також дещо зменшилася і становила 0,9 % [1,1 %].

Також значно зменшилася як кількість, так і питома вага осіб, засуджених за ч. 2 ст. 115 КК, і становила 312 [659] осіб, що удвічі менше, ніж у 2010 р., або 22,7 % [36 %] від кількості засуджених осіб за цей вид злочину. Зокрема, за умисне вбивство: двох або більше осіб (п. 1 ч. 2 ст. 115 КК) ² засуджено 70 [107] осіб, малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності (п. 2), — 18 [28] осіб, заручника або викраденої людини (п. 3) — 1 [2] особа, вчинене з особливою жорстокістю (п. 4) — 52 [140] особи, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб (п. 5), — 4 [8] особи, з корисливих мотивів (п. 6) — 81 [293] особа, хуліганських мотивів (п. 7) — 19 [72] осіб, особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цієї особою службового або громадського обов'язку (п. 8) — жодної [10] особи, з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення (п. 9) — 23 [71] особи, поєднане із згвалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом (п. 10) — 10 [42] осіб, вчинене на замовлення (п. 11) — 12 [29] осіб, вчинене за попередньою змовою групою осіб (п. 12) — 86 [338] осіб, вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбив-

ство, за винятком вбивства, передбаченого статтями 116—118 КК (п. 13), — 41 [118] особа.

До позбавлення волі на певний строк у 2011 р. за ст. 115 КК засуджено 1,3 тис. [1,7 тис.] осіб; їх питома вага від загальної кількості засуджених за даний вид злочину становила 96,3 % [94 %].

За ч. 2 ст. 115 КК до довічного позбавлення волі засуджено 44 [101] особи, або 14,1 % [15,3 %] від кількості засуджених осіб за ч. 2 ст. 115 КК; до позбавлення волі на певний строк засуджено 267 [557] осіб, або 85,6 % [84,5 %].

Від відбування покарання суди звільнили 6 [9] засуджених, або 0,4 % [0,5 %] від кількості всіх засуджених; із них звільнено з випробуванням — 6 [7] осіб. У тому числі за ч. 2 ст. 115 КК суди звільнили від відбування покарання 1 [1] особу, яку звільнено з випробуванням — 1 [у 2010 р. — жодної].

Суди призначили покарання: за сукупністю злочинів 384 [689] особам, або 27,9 % [37,7 %] від загальної кількості засуджених; за сукупністю вироків — 179 [242] особам, або 13 % [13,2 %] від загальної кількості засуджених; більш м'яке покарання (із застосуванням ст. 69 КК) суди призначили 53 [78] особам, або 3,9 % [4,3 %] від загальної кількості засуджених. У тому числі за ч. 2 ст. 115 КК суди призначили покарання: за сукупністю злочинів 181 [478] особи, або 58 % [72,5 %] від загальної кількості засуджених за ч. 2 ст. 115 КК; за сукупністю вироків — 63 [118] особам, або 20,2 % [17,9 %]; більш м'яке покарання (із застосуванням ст. 69 КК) суди призначили 4 [15] особам, або 1,3 % [2,3 %] від кількості засуджених за ч. 2 ст. 115 КК.

Конфіскацію майна як додаткове покарання суди застосували до 125 [267] засуджених, що на 53,2 % менше, ніж у 2010 р. У тому числі за ч. 2 ст. 115 КК — до 117 [257] засуджених, що на 54,5 % менше, ніж у 2010 р.

У 2011 р. за вчинення умисних вбивств у неповнолітньому віці засуджено 23 [90] осіб, що майже у 4 рази менше; їх частка від кількості всіх засуджених за вчинення умисних вбивств також дещо зменшилася — 1,7 % [4,9 %]. Із них за ч. 2 ст. 115 КК засуджено 12 [66] осіб, що у 5,5 рази менше, ніж у 2010 р., або 52,2 % [73,3 %] від кількості засуджених неповнолітніх за умисні вбивства. За участю дорослих вчинили злочини 3 [26] неповнолітніх.

За вчинення умисних вбивств засуджено 187 [207] жінок, або 13,6 % [11,3 %] від кількості засуджених за цей вид злочину. У тому числі за ч. 2 ст. 115 КК — 17 [35] осіб, що вдвічі менше,

² У випадку засудження особи за декількома пунктами ч. 2 ст. 115 КК засудження особи відображається у кожному пункті.

ніж у 2010 р., або 5,4 % [5,3 %] від кількості засуджених за ч. 2 ст. 115 КК.

У стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння вчинили зазначений злочин 1,1 тис. [1,4 тис.] осіб, або 76,4 % [75,8 %]. У тому числі за ч. 2 ст. 115 КК засуджено за вчинення злочину у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння 221 [445] особу, що вдвічі менше, ніж у 2010 р., або 70,8 % [67,5 %] від кількості засуджених за ч. 2 ст. 115 КК.

За вчинення умисних вбивств у складі організованої групи засуджено у 2010 р. 30 осіб, усі за ч. 2 ст. 115 КК [у 2011 р. — жодної].

На час вчинення цих злочинів ніде не працювали і не навчалися чи перебували на обліку в державній службі зайнятості 1,1 тис. [1,4 тис.] осіб, що на 22,3 % менше, ніж у 2010 р., проте їх частка від кількості всіх засуджених дещо збільшилась і становила 77,6 % [75,1 %], із них раніше судимі — 291 [418] особа, що на 30,4 % менше, їх частка в загальній кількості засуджених також дещо зменшилась і становила 21,2% [22,8 %]. У тому числі кількість осіб, засуджених за ч. 2 ст. 115 КК, які на час вчинення злочину ніде не працювали і не навчалися чи перебували на обліку в державній службі зайнятості, зменшилась майже удвічі і становила 242 [474] особи. Водночас їх частка від кількості всіх засуджених за ч. 2 ст. 115 КК дещо збільшилась і становила 77,6 % [71,9%], із них раніше судимі — 89 [167] осіб, що на 46,7 % менше, а їх питома вага від кількості засуджених цієї категорії також дещо збільшилась і становила 36,8 % [35,2 %].

Кількість засуджених осіб, які на час вчинення умисних вбивств перебували на обліку в службі зайнятості, у 2011 р. збільшилася на 24 % і становила 62 [50] особи. Водночас кількість осіб, засуджених за ч. 2 ст. 115 КК, які на час вчинення злочину перебували на обліку в службі зайнятості, зменшилась майже удвічі й становила 11 [21] осіб.

Були раніше судимими і мали не зняту або непогашену судимість 361 [498] особа, що на 27,5 % менше порівняно з 2010 р., або 26,3 % [27,2 %] від кількості всіх засуджених за умисні вбивства; із них раніше були звільнені умовно-достроково 88 [160] осіб, або 24,4 % [32,1 %]. У тому числі серед засуджених за ч. 2 ст. 115 КК були раніше судимими і мали не зняту або непогашену судимість 117 [208] осіб, що на 43,7 % менше, ніж у 2010 р., але їх частка від кількості засуджених за ч. 2 ст. 115 КК збільшилася і становила 37,5 % [31,6 %].

У I півріччі 2012 р. на розгляді судів по першій інстанції перебувало 3 тис. {2,8 тис.} ³ кримі-

нальних справ про умисне вбивство, що на 6,6 % більше, ніж у I півріччі 2011 р.

Закінчено провадження у 1,5 тис. справ, або 50,6 % від числа тих, що перебували на розгляді {1,3 тис. справ, або 45,8 %}. Із них з постановленням вироку розглянуто 1,2 тис. справ, що на 18,2 % більше, або 77,4 % від справ, провадження в яких закінчено {1 тис. справ, або 77,1 %}; закрито провадження у 17 {20} справах; розглянуто 50 {71} справ із застосуванням примусових заходів медичного характеру.

На додаткове розслідування та прокурору у порядку ст. 249¹ КПК повернуто 125 {113} справ, що на 10,6 % більше, ніж у I півріччі 2011 р.

Кількість нерозглянутих на кінець звітного періоду кримінальних справ про умисні вбивства (без урахування справ, провадження в яких зупинено) зменшилась усього на 0,8 % і становила 1,4 тис., їх питома вага від тих, що перебували на розгляді, становила 47,6 % {51,2 %}. Не розглянуто в термін понад 6 місяців 451 {485} справу, що на 7 % менше, або 14,9 % {17,1 %} від тих, що перебували на розгляді.

Кількість справ, призначених з порушенням строків, передбачених положеннями статей 241, 256 КПК, зменшилася на 10,7 % і становила 50 {56}, або 3,3 % {4,3 %} від кількості справ, провадження в яких закінчено.

У I півріччі 2012 р. кількість осіб, які вчинили умисні вбивства та стосовно яких розглядалися апеляції на вироки, збільшилася на 46,9 % порівняно з I півріччям 2011 р. В апеляційному порядку скасовано вироки місцевих судів стосовно 192 {120} осіб, які вчинили умисні вбивства, що на 60 % більше порівняно з I півріччям 2011 р., їх питома вага від тих, щодо яких постановлено обвинувальні та виправдувальні вироки місцевими судами, збільшилась і становила 15,7 % {12,2 %}. У тому числі скасовано 6 {1} виправдувальних вироків.

В апеляційному порядку із закриттям провадження у справі за відсутності події або складу злочину не скасовано жодного вироку {у I півріччі 2011 р. — щодо 1 особи}; з поверненням справи на додаткове розслідування через неповноту досудового слідства скасовано вироки стосовно 44 {30} осіб, що на 46,7 % більше, ніж у I півріччі 2011 р.; з направленням справи на новий судовий розгляд скасовано вироки стосовно 126 {71} осіб, що також більше на 77,5 %.

Апеляційні суди у I півріччі 2012 р., скасувавши вироки місцевих загальних судів, постановили свої вироки стосовно 18 [15] осіб, що на 20 % більше.

³ Тут і далі у фігурних дужках наведено дані за I півріччя 2011 р.

Змінено вироки в апеляційному порядку стосовно 79 [51] осіб, що на 54,9 % більше порівняно з I півріччям 2011 р., або 6,5 % [5,2 %] від тих, щодо яких постановлено виправдувальні та обвинувальні вироки.

За вироками, що набрали законної сили, за ст. 115 КК у I півріччі 2012 р. виправдано 2 особи, із них за ч. 2 ст. 115 КК — 1 особу.

У I півріччі 2012 р. за умисні вбивства за вироками, що набрали законної сили, засуджено 702 особи. Їх питома вага серед осіб, засуджених за вчинення всіх видів злочинів, становила 0,9 %.

За ч. 2 ст. 115 КК засуджено 205 осіб, або 29,2 % від кількості засуджених осіб за даний вид злочину. Зокрема, за умисне вбивство: двох або більше осіб (п. 1 ч. 2 ст. 115 КК) ⁴ засуджено 21 особу, малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності (п. 2), — 16 осіб, заручника або викраденої людини (п. 3) — жодної особи, вчинене з особливою жорстокістю (п. 4) — 33 особи, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб (п. 5), — жодної особи, з корисливих мотивів (п. 6) — 74 особи, хуліганських мотивів (п. 7) — 10 осіб, особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цієї особою службового або громадського обов'язку (п. 8) — одну особу, з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення (п. 9) — 19 осіб, поєднане із згвалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом (п. 10) — 10 осіб, вчинене на замовлення (п. 11) — 3 особи, вчинене за попередньою змовою групою осіб (п. 12) — 67 осіб, вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство, за винятком вбивства, передбаченого статтями 116—118 КК (п. 13), — 33 особи.

До позбавлення волі на певний строк у I півріччі 2012 р. за ст. 115 КК засуджено 670 осіб; їх питома вага від загальної кількості засуджених за цей вид злочину становила 95,4 %.

За ч. 2 ст. 115 КК до довічного позбавлення волі засуджено 28 осіб, або 13,7 % від кількості засуджених осіб за ч. 2 цієї статті; до позбавлення волі на певний строк засуджено 177 осіб, або 86,3 %.

Від відбування покарання за ч. 1 ст. 115 КК суди звільнили 4 засуджених, або 0,6 % від кількості всіх засуджених; із них звільнено з випробуванням — 3 особи.

Суди призначили покарання: за сукупністю злочинів — 217 особам, або 30,9 % від загальної

кількості засуджених; за сукупністю вироків — 85 особам, або 12,1 % від загальної кількості засуджених; більш м'яке покарання (із застосуванням ст. 69 КК) суди призначили 31 особі, або 4,4 % від загальної кількості засуджених. У тому числі за ч. 2 ст. 115 КК суди призначили покарання: за сукупністю злочинів — 127 особам, або 62 % від кількості засуджених за ч. 2 цієї статті; за сукупністю вироків — 43 особам, або 21 %; більш м'яке покарання (із застосуванням ст. 69 КК) суди призначили 6 особам, або 2,9 % від кількості засуджених за ч. 2 ст. 115 КК.

Конфіскацію майна як додаткове покарання за ч. 2 ст. 115 КК суди застосували до 85 засуджених.

У I півріччі 2012 р. за вчинення умисних вбивств у неповнолітньому віці засуджено 18 осіб, їх частка від кількості всіх засуджених становила 2,6 %. Із них за ч. 2 ст. 115 КК засуджено 14 осіб, або 77,8 % від кількості засуджених неповнолітніх за умисні вбивства. За участю дорослих вчинили злочини 4 неповнолітніх.

За вчинення умисних вбивств засуджено 79 жінок, або 11,3 % від кількості засуджених за даний вид злочину, із них за ч. 2 ст. 115 КК — 16.

У стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння цей вид злочину вчинили 547 осіб, або 77,9 %, у тому числі 151 засуджений за вчинення злочину, відповідальність за який передбачена ч. 2 ст. 115 КК.

У I півріччі 2012 р. за вчинення умисних вбивств (ч. 2 ст. 115 КК) у складі організованої групи засуджено 3 особи.

На час вчинення цих злочинів ніде не працювали і не навчалися чи перебували на обліку в державній службі зайнятості 542 особи, їх частка від кількості всіх засуджених становила 77,2 %, із них раніше судимі — 150 осіб, їх частка в загальній кількості засуджених становила 21,4 %. У тому числі 155 осіб, засуджених за ч. 2 ст. 115 КК, на час вчинення злочину ніде не працювали і не навчалися чи перебували на обліку в державній службі зайнятості, їх частка від кількості засуджених за ч. 2 ст. 115 КК становила 75,6 %, із них раніше судимі — 67 осіб, або 43,2 %. Кількість осіб, які на час вчинення злочинів перебували на обліку в службі зайнятості, становила 25, у тому числі 9 засуджених за ч. 2 ст. 115 КК.

Були раніше судимими і мали не зняту або непогашену судимість 181 особа, або 25,8 % від кількості засуджених за умисні вбивства; із них раніше було звільнено умовно-достроково

⁴ У разі засудження особи за декількома пунктами ч. 2 ст. 115 КК засудження особи відображається у кожному пункті.

51 особу, або 28,2 %. У тому числі 85 осіб, засуджених за ч. 2 ст. 115 КК, також були раніше судимими і мали не зняту або непогашену судимість, а їх частка від кількості засуджених за ч. 2 ст. 115 КК становила 41,5 %, із них раніше було звільнено умовно-достроково 31 особу, або 36,5 %.

У 2011 р. на розгляді судів по першій інстанції перебувало 19 [9] кримінальних справ за посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348 КК), що у 2,1 раза більше, ніж у 2010 р.

Закінчено провадження в 11 справах, або 57,9 % від числа тих, що перебували на розгляді [у 4 справах, або 44,4 %]. Із них з постановленням вироку розглянуто 7 справ, що у 3,5 раза більше, або 63,6 % від справ, провадження в яких закінчено [у 2 справах, або 50 %]; із застосуванням примусових заходів медичного характеру розглянуто 1 [1] справу.

Залишилися нерозглянутими 6 [5] кримінальних справ (без урахування справ, провадження в яких зупинено), що на 20 % більше, або 31,6 % [55,6 %] від кількості тих, які перебували на розгляді судів.

За посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348 КК) за вироками, що набрали законної сили, до позбавлення волі на певний строк у 2010 р. засуджено 2 особи, у 2011 р. згідно з даними ДСА — не засуджено жодної особи.

У I півріччі 2012 р. на розгляді судів по першій інстанції перебувало 16 [11] кримінальних справ за ст. 348 КК, що на 45,5 % більше, ніж у I півріччі 2011 р.

Закінчено провадження у 6 справах, або 37,5 % від числа тих, що перебували на розгляді [у 7 справах, або 63,6 %]. Із них з постановленням вироку розглянуто одну справу, або 16,7 % від справ, провадження в яких закінчено [7 справ, або 100 %]; із застосуванням примусових заходів медичного характеру розглянуто 2 {не розглянуто жодної} справи.

Залишилися нерозглянутими 10 {3} кримінальних справ (без урахування справ, провадження в яких зупинено), що у 3,3 раза більше, ніж у I півріччі 2011 р., або 62,5 % {27,3 %} від кількості тих, що перебували на розгляді судів. Не розглянуто в термін понад 6 місяців 4 {не розглянуто жодної} справи.

У I півріччі 2012 р. за посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348 КК) за вироками, що набрали законної сили, засуджено 2 особи (до позбавлення волі на певний строк).

У статистичних звітах ДСА не виділяються дані щодо розгляду кримінальних справ за: посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК); умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання (ст. 116 КК); умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 118 КК); посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя (ст. 379 КК); посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (ст. 400 КК).

За вироками, що набрали законної сили, засуджено за: умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання (ст. 116 КК), у 2010 р. — 33 особи, у 2011 р. — 26 осіб, у I півріччі 2012 р. — 13 осіб; умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 118 КК), у 2010 р. — 79 осіб, у 2011 р. — 41 особу, у I півріччі 2012 р. — 22 особи; посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (ст. 400 КК), у 2010 р. — одну особу, у 2011 р. та I півріччі 2012 р. — не засуджено жодної особи; опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків (ч. 4 ст. 404 КК) у 2011 р. засуджено одну особу, у 2010 р. та I півріччі 2012 р. — не засуджено жодної особи.

За вчинення злочинів, відповідальність за які передбачена ст. 112 КК (посягання на життя державного чи громадського діяча), ст. 379 КК (посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя), у період 2010—2011 років та I півріччя 2012 р. особи не засуджувалися.

Аналіз судової статистики та вивчення судової практики розгляду справ про умисне вбивство проведено відповідно до п. 3. ч. 1 ст. 40, п. 2 ч. 1 ст. 44¹ Закону від 7 липня 2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» з метою виявлення проблем і труднощів у застосуванні

судами законодавства та напрацювання відповідних пропозицій для їх усунення.

У роботі над аналізом використані дані судової статистики, ухвали (постанови) Верховного Суду України, надіслані апеляційними судами узагальнення судової практики з цього питання, а також додані до узагальнень копії відповідних судових рішень.

Практика розгляду судами справ про умисне вбивство за обтяжуючих обставин (ч. 2 ст. 115 КК)

Найбільш небезпечним видом вбивства є умисне вбивство за обтяжуючих обставин, які зазначені в пунктах 1—14 ч. 2 ст. 115 КК. Для кваліфікації умисного вбивства за ч. 2 ст. 115 КК необхідно встановити хоча б одну ознаку, передбачену ч. 2 цієї статті.

Перелік обтяжуючих обставин, зазначених у ч. 2 ст. 115 КК, є вичерпним і поширеному тлумаченню не підлягає. Якщо в діях винної особи таких ознак вбачається декілька, то всі вони мають отримувати самостійну правову оцінку за відповідним пунктом ч. 2 ст. 115 КК.

При засудженні особи за декількома пунктами ч. 2 ст. 115 КК покарання за кожним пунктом цієї статті окремо не призначається. Проте під час його призначення необхідно враховувати наявність у діях винного декількох кваліфікуючих ознак умисного вбивства як обставин, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого злочину (п. 18 постанови Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи» (далі — Постанова № 2)).

1. Умисне вбивство двох або більше осіб (п. 1 ч. 2 ст. 115 КК)

Пунктом 1 ч. 2 ст. 115 КК передбачена відповідальність за умисне вбивство двох або більше осіб. Умисне вбивство має кваліфікуватися за цим пунктом за умови, що їх вбивство охоплювалось єдиним умислом.

Вивчення судової практики засвідчило, що деякі суди допускають помилки при кваліфікації злочинних діянь осіб, винних у вчиненні умисного вбивства двох або більше осіб.

Так, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що вирок Апеляційного суду Львівської області у частині засудження Б. за епізодом за-

маху на вбивство двох або більше осіб, вчинене за попередньою змовою групою осіб, підлягає скасуванню з направленням справи на новий судовий розгляд з таких підстав. Формулюючи обвинувачення, визнане судом доведеним, суд зазначив у вирокі, що Б., діючи за попередньою змовою з іншими особами, з хуліганських мотивів, маючи умисел на вбивство Т., завдав останньому удари ножем, від яких той помер на місці, а після умисного вбивства Т., маючи умисел на вбивство з хуліганських мотивів Г., також діючи за попередньою змовою з іншими особами, завдав удари ножем і Г., від яких той, знепритомнівши, впав начебто мертвий, внаслідок чого злочинні дії щодо нього були припинені.

Тобто суд, визнавши, що Б. спочатку учинив вбивство однієї особи, на що був спрямований його умисел, а потім здійснив замах на вбивство другої особи, кваліфікував дії Б. за ч. 2 ст. 15 і п. 1 ч. 2 ст. 115 КК, хоча ця кваліфікація передбачає наявність єдиного умислу на вбивство відразу двох або більше осіб.

Іноді органи досудового слідства помилково кваліфікують за п. 1 ч. 2 ст. 115 КК дії осіб за відсутності доказів про наявність умислу саме на вбивство двох або більше осіб.

Так, органами досудового слідства дії В. було кваліфіковано за ч. 2 ст. 15 і п. 1 ч. 2 ст. 115 КК, тобто як умисне вчинення закінченого замаху на заподіяння смерті (умисне вбивство) трьом потерпілим.

Лубенський міськрайонний суд Полтавської області кваліфікував дії В. у частині заподіяння умисних тяжких тілесних ушкоджень, небезпечних для життя в момент заподіяння, двом потерпілим за ч. 1 ст. 121 КК, а стосовно спричинення третьому потерпілому умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження за ч. 1 ст. 122 КК.

Суд дійшов висновку, що з огляду на дії В., який під час досудового слідства та у суді послідовно стверджував, що не мав наміру позбавляти потерпілих життя, а удари ножем завдавав ситуативно спочатку одному, а потім й іншим потерпілим, оскільки злякався, коли на допомогу першому потерпілому прибігли ще двоє, та на характер і локалізацію завданих ним тілесних ушкоджень, засуджений не мав прямого умислу на позбавлення їх життя. За таких обставин дії, які вчинив В., суд правильно кваліфікував за наслідками, що настали.

В іншій справі органи досудового слідства кваліфікували дії Л. за ч. 2 ст. 15 і п. 1 ч. 2 ст. 115 КК.

Єнакіївський міський суд Донецької області не погодився із зазначеною кваліфікацією дій засудженого та дав їм кримінально-правову оцінку за ч. 1 ст. 121 КК.

Мотивуючи необхідність саме такої кваліфікації злочинних дій Л., суд у вирокі зазначив, що із досліджених по справі доказів убачається, що підсудний не бажав заподіяти смерть, і це підтверджується добровільним припиненням ним завдавати удари ножом потерпілим. Про те, що засуджений не бажав настання смерті, свідчить і той факт, що потерпілі без перешкод залишили місце події, їх ніхто не переслідував. Апеляційним судом вирок залишений без змін.

2. Умисне вбивство малолітньої дитини (п. 2 ч. 2 ст. 115 КК)

Із узагальнень апеляційних судів убачається, що для органів досудового слідства і судів не становить труднощів кваліфікація дій винної особи за п. 2 ч. 2 ст. 115 КК — умисне вбивство малолітньої дитини, оскільки засуджена особа, зазвичай, достовірно знала вік потерпілого, бо перебувала з ним у родинних стосунках.

Умисне вбивство малолітньої дитини має місце тоді, коли смерть заподіюється дитині, який на момент позбавлення її життя не виповнилося 14 років.

Наприклад, вирокі Сумського районного суду від 19 грудня 2011 р. Т. засуджений за п. 2 ч. 2 ст. 115 КК за те, що з мотивів виниклої неприязні, маючи умисел на позбавлення дитини життя, завдав зі значною силою численні удари ногами по тілу своєї доньки, 2009 р. н., від яких вона померла на місці.

У п. 6 Постанови № 2 зазначено, що кваліфікуюча ознака (умисне вбивство малолітньої дитини) наявна тоді, коли винний достовірно знав, що потерпілий є малолітнім, або припускав це, чи за обставинами справи мав би і міг це усвідомлювати. При тому докази, які підтверджують це, повинні бути належними і допустимими.

У справі щодо К. Апеляційний суд Хмельницької області перекваліфікував його дії з п. 2 ч. 2 ст. 115 КК на ч. 1 ст. 115 КК.

У ході перегляду справи апеляційний суд встановив, що в основу обвинувачення як органами досудового слідства, так і судом було покладено показання К. щодо малолітнього віку потерпілого, які він давав як свідок в той час, коли кримінальна справа стосовно нього була вже порушена за ознаками злочину, передбаченого п. 2

ч. 2 ст. 115 КК. Від цих показань у подальшому він відмовився у судовому засіданні. Апеляційним судом такий доказ обґрунтовано визнано недопустимим, оскільки він отриманий з істотним порушенням права на захист.

Суд узяв до уваги і те, що потерпілому через місяць після вбивства мало б виповнитися 14 років. Інших відомостей про те, що засуджений був обізнаний про малолітній вік потерпілого, в матеріалах справи немає.

Для розрізнення умисного вбивства малолітньої дитини (п. 2 ч. 2 ст. 115 КК) від умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК) суди повинні ретельно досліджувати докази, що мають значення для з'ясування стану, в якому знаходилась мати, та проміжку часу після пологів до моменту, коли вона вбила свою дитину.

Так, у справі щодо Г. органи досудового слідства її дії кваліфікували за п. 2 ч. 2 ст. 115 КК. Тернопільський міськрайонний суд такі дії кваліфікував за ст. 117 КК.

Суд урахував, що Г. в період вчинення злочину знаходилася в стані фізіологічного афекту, який істотно вплинув на її здатність розуміти значення своїх дій і керувати ними. Вбивство дитини вона вчинила на 59 день після пологів. Із висновків судово-медичної експертизи вбачається, що Г. перебувала в особливому психоемоційному стані (кумулятивний афект), зумовленому пологами після народження доньки. Такий стан жінки може бути розтягнутий у часі від декількох днів до декількох місяців.

Ця справа була предметом перегляду судом апеляційної інстанції, за результатами якого вирок залишено без змін.

Судам слід звертати увагу на те, що, вказуючи на вчинення вбивства новонародженої дитини під час пологів або відразу після них, законодавець обмежує вчинення цього злочину певним проміжком часу, який є нетривалим і повинен визначатися у кожному конкретному випадку.

3. Умисне вбивство з особливою жорстокістю (п. 4 ч. 2 ст. 115 КК)

Для притягнення до відповідальності за цим пунктом необхідно встановити наявність не просто жорстокості, яка фактично має місце при будь-якому умисному вбивстві, а особливої жорстокості.

У п. 8 Постанови № 2 умисне вбивство визнається вчиненням з особливою жорстокістю

(п. 4 ч. 2 ст. 115 КК), якщо винний, позбавляючи потерпілого життя, усвідомлював, що завдає йому особливих фізичних (шляхом заподіяння великої кількості тілесних ушкоджень, тортур, мордування, мучення, в тому числі з використанням вогню, струму, кислоти, лугу, радіоактивних речовин, отрути, яка завдає нестерпного болю тощо), психічних чи моральних (шляхом зганьблення честі, приниження гідності, заподіяння тяжких душевних переживань, глумління тощо) страждань, а також якщо воно було поєднане із наругою над трупом або вчинювалося в присутності близьких потерпілому осіб і винний усвідомлював, що такими діями завдає останнім особливих психічних чи моральних страждань.

Характерним прикладом вбивства, яке було вчинене з особливою жорстокістю, є така справа.

Вироком Керченського міського суду АР Крим від 22 серпня 2011 р. Х. було засуджено за пунктами 1, 2, 4 ч. 2 ст. 115 КК за таких обставин.

Х. за місцем проживання у гуртожитку, після спільного вживання алкогольних напоїв і сварки з подружжям К.В. та К.Т., а також О., з метою вбивства цієї сім'ї та О. узяв кухонний ніж, прийшов до кімнати № 13 цього ж гуртожитку, де умисно, з метою спричинення смерті, завдав К.В. не менше 22 ударів ножом у живіт, груди, шию, спричинивши тяжкі тілесні ушкодження, небезпечні для життя у момент їх заподіяння. Продовжуючи свої злочинні дії, цим же ножом він з особливою жорстокістю, у присутності матері та малолітньої дитини, завдав К.О. не менше 39 ударів у різні частини тіла. Після чого, подолавши опір особи, що намагалася захистити свою матір, продовжуючи свої злочинні дії, ножом з особливою жорстокістю у присутності малолітньої дитини, завдав К.Т. не менше 13 ударів у різні частини тіла. Продовжуючи свої злочинні дії, засуджений завдав малолітній дитині не менше 3 ударів ножом у різні частини тіла. Потім, прийшовши до кімнати № 20 цього ж гуртожитку, цим же ножом завдав О. не менше 52 ударів у різні частини тіла.

У цьому випадку суд дійшов правильного висновку, що засуджений вчинив вбивство з особливою жорстокістю. Про це свідчить спосіб нанесення тілесних ушкоджень, сила, з якою завдавалися удари, їх кількість, нанесення ударів в життєво важливі органи в присутності близької потерпілому особи та малолітньої дитини, що для винного є усвідомленням завдання потерпілому особливих страждань.

Судова практика виходить з того, що кількість поранень при вчиненні вбивства сама по

собі не є тією обставиною, яку суду в будь-якому випадку слід розглядати як свідчення вбивства з особливою жорстокістю. Кількість тілесних ушкоджень необхідно оцінювати у співвідношенні з часом, протягом якого вони завдавались, зі спрямованістю умислу винної особи, мотивом вбивства, конкретними обставинами вчинення злочину.

Наприклад, Деснянський районний суд м. Чернігова розглянув кримінальну справу щодо Б. Органами досудового слідства дії Б. кваліфіковані за п. 4 ч. 2 ст. 115 КК. У ході розгляду справи суд дійшов висновку, що така кваліфікація не знайшла свого підтвердження в судовому засіданні, оскільки із матеріалів справи вбачається, що численні тілесні ушкодження потерпілому спричинено одномоментно за короткий проміжок часу, а засуджений категорично заперечував про своє бажання завдати потерпілому при вбивстві особливих страждань. Такий спосіб позбавлення життя потерпілого та обставини справи не свідчили про особливу жорстокість винного, а підтверджували його намір скоріше позбавити потерпілого життя.

Аналогічно Апеляційним судом Луганської області вирок Жовтневого районного суду м. Луганська від 9 лютого 2012 р. щодо П. змінений, дії П. перекваліфіковані з п. 4 ч. 2 ст. 115 на ч. 1 ст. 115 КК.

Підставою для зміни вироку суду першої інстанції стало таке. Згідно із висновком судово-медичної експертизи смертельні ушкодження, виявлені на трупі Щ., утворилися від численної дії тупого твердого предмета у життєво-важливі органи потерпілого. Даних про те, що П., вчиняючи злочин, діяв з наміром завдати потерпілому особливих страждань, і усвідомлював, що заподіє Щ., який від ударів знепритомнів, такі страждання, в кримінальній справі немає. Механізм, локалізація, кількість завданих ударів свідчили про намір П. скоріше позбавити життя потерпілого.

В іншій справі колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України визнала, що дії засуджених Д. і К. суд помилково кваліфікував за пунктами 4, 9 ч. 2 ст. 115 КК за ознаками вчинення вбивства з особливою жорстокістю і з метою полегшити вчинення іншого злочину.

Як з'ясовано у справі, вбивство Я. було вчинене з корисливих мотивів під час розбійного нападу на неї. Засуджені Д. і К. визнали свою вину в цьому і послідовно зазначали, що не переслідували мети заподіяти Я. особливих фізичних,

психічних чи моральних страждань. Свідок Л. вказувала, що дії засуджених стосовно Я. тривали недовго, а згідно з висновками судово-медичної експертизи — більшість ножових поранень у Я., від яких вона померла, виявлено в області грудей і живота й усі вони були заподіяні одно-моментно в короткий проміжок часу; смерть Я. настала ще до впливу високої температури при пожежі, що виникла внаслідок підпалу. З урахуванням цього колегія суддів в ухвалі вказала, що дії стосовно Я. учинялися з метою позбавлення її життя без наміру спричинити їй особливі страждання. Сама по собі тільки велика кількість ножових поранень не дає підстав для визнання вбивства вчиненим з особливою жорстокістю.

Крім того, колегія суддів зазначила, що неправильним також є висновок суду про вбивство Я. для того, щоб полегшити вчинення розбійного нападу, оскільки її вбивство було здійснено під час розбою, а це кваліфікується за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК і ч. 4 ст. 187 КК, за що й були засуджені Д. і К., та додаткової кваліфікації ще і за п. 9 ч. 2 ст. 115 КК не потребує.

У практиці до вбивств з особливою жорстокістю відносять і ті випадки, коли вбивство супроводжувалось як великою кількістю завданих тілесних ушкоджень, так і наругою над трупом.

Прикладом справи про умисне вбивство, вчинене з особливою жорстокістю, може бути справа щодо М., якого вироком Нікопольського міськрайонного суду від 28 січня 2011 р. було засуджено за п. 4 ч. 2 ст. 115 КК. Згідно з вироком він за місцем проживання у м. Нікополі посварився зі своїм дядьком — Г., і у М. виник злочинний намір, спрямований на його умисне вбивство з особливою жорстокістю. З цією метою засуджений в будинку відишував сокиру, зайшов у кімнату, де відпочивав потерпілий, та завдав йому обухом та лезом сокири численних ударів по голові і грудній клітці, усвідомлюючи заподіяння цим дядькові особливих фізичних страждань. Від завданих ударів Г. помер на місці.

У подальшому М. перетягнув його у сусідню кімнату і, нехтуючи загальноприйнятими нормами моралі, виявляючи неповагу до Г., з метою глумління над його трупом, спеціально принесеними з коридора ножом та секатором відрізав потерпілому палець на руці і запхав його через відкриту рану в лівій скроневій частині голови в порожнину черепа, в паху відрізав мошонку і яєчка, статевий орган, наніс дві різані рани по анальному отвору, множинні різані рани обличчя, спини й інших частин тіла.

Зазначені у вироку обставини у своїй сукупності свідчать про те, що М., позбавляючи життя Г., завдав йому особливих фізичних страждань шляхом заподіяння великої кількості тілесних ушкоджень обухом і лезом сокири, що було поєднане із глумлінням над трупом, тобто діяв з особливою жорстокістю.

4. Умисне вбивство, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб (п. 5 ч. 2 ст. 115 КК)

Йдеться про такі способи вбивства, коли через позбавлення життя однієї людини створювалася реальна небезпека позбавити життя інших осіб.

Пленум Верховного Суду України у п. 9 Постанови № 2 роз'яснив, що як учинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб, умисне вбивство кваліфікується за умови, якщо винний, здійснюючи умисел на позбавлення життя певної особи, усвідомлював, що застосовує такий спосіб убивства, який є небезпечним для життя не тільки цієї особи, а й інших людей. При цьому небезпека для життя інших людей має бути реальною.

Вказівку закону про небезпеку для життя багатьох осіб слід розуміти як небезпеку спричинення смерті не тільки потерпілому, а ще хоча б одній людині.

Вивчення судової практики у справах, розглянутих Верховним Судом України, засвідчило, що деякі суди при кваліфікації таких дій допускають помилки.

Так, у справі щодо С., засудженого вироком Апеляційного суду м. Києва за ч. 1 ст. 15 і пунктами 1, 5, 11 ч. 2 ст. 115 КК, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку про необхідність виключення з вироку кваліфікації дій засудженого за п. 5 ч. 2 ст. 115 КК.

Судом першої інстанції було встановлено, що злочини засуджений вчинив за таких обставин. С. отримав від невстановлених слідством осіб замовлення на вбивство К. Без передбаченого законом дозволу він незаконно придбав, носив і зберігав вогнепальну зброю та боєприпаси до неї, а потім 30 вересня 2003 р. о 20 год. в під'їзді будинку, де проживав К., виконуючи замовлення на умисне вбивство і діючи способом, небезпечним для життя багатьох осіб, двома пострілами в К. і одним пострілом в Б. вчинив замах на умисне вбивство двох осіб та поранив їх, не довівши злочин до кінця з причин, що не залежали від його волі.

При розгляді справи в касаційному порядку колегія суддів в ухвалі зазначила, що із наведених у вирокі обставин вбачається, що С., здійснюючи умисел на вбивство двох потерпілих, з невеликої відстані здійснив два прицільні постріли з пістолета у К. і один у Б., тобто застосував спосіб, який не був небезпечним для життя інших осіб. Суд не встановив та не зазначив у формулюванні обвинувачення жодних інших обставин, які б свідчили про те, що С. усвідомлював, що діє у спосіб, небезпечний для життя інших осіб, і небезпека для них була реальною. Таким чином, колегія суддів дійшла висновку, що з урахуванням використаного знаряддя вбивства і способу його застосування дії засудженого не можуть бути додатково кваліфіковані як вбивство двох осіб, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб.

Аналогічно у справі щодо О. за обставин, установлених вироком Апеляційного суду Одеської області, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку про те, що дії засудженої помилково кваліфіковано як умисне вбивство і замах на умисне вбивство, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб (п. 5 ч. 2 ст. 115 КК).

О. засуджено за те, що на ґрунті особистих неприязних стосунків, які склалися між нею та подружжям С., вона, маючи умисел на вбивство п'ятьох членів сім'ї С., учинила умисне вбивство двох малолітніх дітей, а також замах на вбивство чоловіка, його дружини і малолітнього сина шляхом підпалу їх будинку, тобто способом, небезпечним для життя багатьох осіб.

Колегія суддів, розглянувши справу в касаційному порядку, в ухвалі зазначила, що, як встановлено у справі, застосовуючи такий спосіб убивства, як підпал, О. мала умисел на вбивство одразу всіх членів сім'ї — мешканців окремого житлового будинку, який був розташований осторонь інших будинків. Даних про те, що застосований нею спосіб убивства створював небезпеку для життя інших осіб, щодо яких у неї не було умислу на вбивство, у справі немає. На такі дані

не посилалися й органи досудового слідства, висуваючи О. обвинувачення. За таких обставин з кваліфікації дій О. було виключено таку кваліфікуючу ознаку вбивства і замаху на вбивство, як учинення їх способом, небезпечним для життя багатьох осіб, оскільки це не охоплювалося її умислом.

Ще один приклад. Вироком Апеляційного суду Одеської області Х. та Б. визнано винуватими в умисному вбивстві способом, небезпечним для життя багатьох осіб, з корисливих мотивів, на замовлення, за попередньою змовою групою осіб, та у вчиненні інших злочинів. Колегія суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ визнала кваліфікацію їх дій за п. 5 ч. 2 ст. 115 КК правильною.

Верховний Суд України, розглянувши справу щодо Б. і Х. з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 400¹² КПК, констатував, що висновок суду касаційної інстанції про наявність у діях засуджених кваліфікуючої ознаки, передбаченої п. 5 ч. 2 ст. 115 КК, є неправильним, оскільки судом встановлено, що Б. здійснював постріли з пістолета-кулемета у дворі житлового будинку тоді, коли на місці події сторонніх осіб не було, з повідомлення Х. він достеменно знав, що до нього прямує саме потерпілий, стріляв у нього прицільно і з невеликої відстані, тобто умислом засуджених не охоплювалось учинення вбивства способом, небезпечним для життя багатьох осіб, а саме по собі вчинення вбивства у громадському місці не свідчить про такий умисел.

Тому постановою Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 24 січня 2013 р. ухвалу колегії суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 10 липня 2012 р. щодо Б. та Х. скасовано, а справу щодо них направлено на новий касаційний розгляд.

(Продовження матеріалу буде опубліковано в наступних номерах журналу)